

ГРИГОР'ЄВ Данило,
аспірант Навчально-наукового
інституту журналістики, Київський
національний університет імені
Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

МОВНА МАНІПУЛЯЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ (ІПСО)

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) означають комплекс цілеспрямованих дій, спрямованих на зміну переконань, емоцій і поведінки цільової аудиторії через комунікаційні засоби. Як зазначає Я. Дух, такі операції – це система заходів, здатних змінити поведінку противника, змусити його ухвалити рішення собі на шкоду, вплинути на цивільне населення та посіяти хаос у суспільстві. Їх часто розпочинають із поширення фейків, чуток чи пліток в інтернеті або навіть із правдивої інформації, розбавленої брехнею чи викривленням контексту [1].

У сучасному українському контексті (2022–2024 рр.) ІПСО стали визначальним елементом гібридної війни, у якій мовна маніпуляція виступає ключовим засобом впливу [2]. Метою цього дослідження є розкрити природу мовної маніпуляції, її структурні ознаки та механізми реалізації в межах ІПСО, а також окреслити роль медіа й журналістики у виявленні таких впливів.

Аналізуючи праці українських учених і дослідників, присвячені цій проблематиці, варто відзначити роботи: В. Андрущенко, А. Калити, В. Карабана, О. Клименюка, Г. Почепцова, Л. Смоли, Л. Тараненко, О. Чекмишева та багатьох інших.

Мовна маніпуляція як стратегічний інструмент ІПСО

У структурі ІПСО мова виконує не лише функцію передавання інформації, а й роль архітектури впливу, через яку створюється і підтримується певна картина світу. Мовна маніпуляція – це не допоміжний засіб, а стратегічне ядро інформаційно-психологічної операції, адже саме через мову здійснюється вплив на когнітивну сферу людини, її цінності, емоції та поведінкові реакції.

Мова – це не лише система знаків, а й механізм когнітивного структурування дійсності. В межах ІПСО мовні конструкції навмисно підлаштовуються під очікування, страхи та переконання цільової аудиторії. Таким чином оператори ІПСО не просто повідомляють факти, а конструюють реальність, у якій вигідні наративи набувають вигляду «очевидної істини».

Як зауважує Т. ван Дейк, маніпуляція через мову здійснюється передусім шляхом контролю контексту: добору тем, ключових слів, аргументів і порядку подання інформації, які задають рамку інтерпретації події [3]. Через цей механізм оператори ІПСО «вбудовують» у свідомість аудиторії необхідні асоціації – наприклад, ототожнення понять «уряд» і «корупція», «Європа» і «загроза традиціям», «демократія» і «хаос».

Психолінгвістично мовна маніпуляція базується на тому, що словесні структури можуть викликати емоційні реакції, не потребуючи доказової бази. Короткі афористичні формули, насичені емоційними тригерами, – «нас зрадили», «ніхто не допоможе», «все втрачено» – впливають на підсвідомість і створюють відчуття безпорадності. Їхня ефективність зумовлена не фактичним змістом, а ритмікою, інтонацією, фонетичною організацією повідомлення.

Важливою складовою мовної маніпуляції є зміна семантичного поля ключових понять. Як зазначає Карл Сорніг, значення слова ніколи не є стабільним – воно розширюється чи звужується відповідно до прагматичних потреб комунікації [4]. У межах ПІСО це дозволяє створювати «словесні пастки»: терміни «мир» чи «національні інтереси» можуть набувати маніпулятивного відтінку, виправдовуючи агресію або внутрішню капітуляцію. Таким чином мова стає не лише засобом опису, а й механізмом переконструювання смислів.

Когнітивні та психологічні механізми мовної маніпуляції

Мовна маніпуляція в межах ПІСО експлуатує природні когнітивні упередження, що впливають на сприйняття людини. Серед найпоширеніших:

Ефект повторення – чим частіше людина чує повідомлення, тим правдоподібнішим воно здається.

Ефект підтвердження – аудиторія схильна сприймати лише ту інформацію, що відповідає її попереднім переконанням.

Ефект емоційного зараження – емоційно забарвлена лексика блокує раціональне осмислення.

Через мову ці когнітивні механізми стають каналами управління свідомістю. Коли інформаційні повідомлення формулюються так, що викликають гнів, страх або співчуття, аудиторія перестає мислити критично. Виникає емоційна домінанта, яка змінює поведінкові патерни – від апатії до агресії. Саме тому мовна маніпуляція у структурі ПІСО виконує три головні функції:

Когнітивну – формує у свідомості аудиторії бажану модель світу.

Емоційну – активізує почуття, що нейтралізують раціональний опір.

Соціально-нормативну – створює враження суспільного консенсусу, коли вигідна позиція здається «єдино правильною».

Мовна маніпуляція в українському медіадискурсі 2022–2024 рр.

В умовах повномасштабного вторгнення Росії проти України інформаційний фронт набув стратегічного значення. Мовні маніпуляції у медіа, соціальних мережах і публічних комунікаціях стали складовою ПІСО, спрямованою на деморалізацію населення, підірив довіри до державних інституцій та створення «сірих зон» інформаційного впливу [2].

Аналіз показує, що маніпулятивні наративи часто поширюються через повторювані синтаксичні структури, емоційно заряджену лексику, стереотипні кліше, метафори війни. Дослідження українських аналітичних центрів свідчать, що російські ПІСО активно експлуатують мовні засоби для формування негативного сприйняття України, НАТО та західних партнерів [5].

Мовна маніпуляція діє на кількох рівнях:

Лексичний – добір слів-епітетів, кліше, ярликів;

Синтаксичний – риторичні питання, анафори, паралелізми;

Стилістично-дискурсивний – подання меседжів як «істини», що не підлягає сумніву, створення протиставлень «ми – вони», зміщення акцентів у структурі тексту.

Типові мовні маркери маніпуляції включають апеляцію до страху («Якщо це не зупинити – завтра буде пізно!»), створення образу ворога («Вони хочуть зруйнувати нашу країну!»), узагальнення й стереотипізацію («Усі політики брешуть»), повтор меседжів («Молодь зараз нікому не потрібна»), протиставлення «ми – вони» («Ми боремося за правду, вони – за власну вигоду»).

Кожен із цих прийомів виконує когнітивно-емоційну функцію: повтор зміцнює наратив, емоційна лексика підсилює вплив, а синтаксична структура створює ритм, який полегшує запам'ятовування. З часом такі повідомлення формують у свідомості аудиторії стійкі семантичні патерни, що замінюють критичне осмислення готовими схемами.

Як слушно зазначає М. Дмитренко, «уроки війни показують, що питання інформаційно-психологічних впливів набувають особливої актуальності, оскільки сьогодні реальну владу має той, хто формує інформаційні потоки та керує ними» [2]. Тому розпізнавання мовних маніпуляцій є не лише завданням журналістики, а й ключовим чинником інформаційної безпеки держави.

Отже, мовна маніпуляція є фундаментальним інструментом інформаційно-психологічних операцій, оскільки дозволяє не лише поширювати повідомлення, а й формувати спосіб мислення аудиторії. Через зміну семантики, емоційне забарвлення та синтаксичні структури вона конструює альтернативну реальність, де вигідні інтерпретації набувають статусу очевидних істин.

Для України в умовах гібридної війни мовна маніпуляція – це виклик не лише для журналістики, а й для освіти, лінгвістики, інформаційної безпеки. Ефективна протидія їй потребує розвитку критичного мислення, медіаграмотності, навичок лінгвістичного аналізу текстів і здатності розпізнавати приховані комунікативні наміри.

Мова – це не просто засіб комунікації. У XXI сторіччі вона стала зброєю. І розуміння механізмів її використання в інформаційно-психологічних операціях є передумовою стійкості суспільства до маніпуляцій і дезінформації.

Список використаних джерел

1. Дух Я. ПСО: як працюють інформаційно-психологічні операції. *Українська правда*, 04.10.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/10/04/7478120/>
2. Дмитренко М. А. Інформаційно-психологічні операції в контексті інформаційної безпеки України. *Інформація і право*, 2024. URL: <https://il.ippi.org.ua/article/view/324704>
3. Van Dijk T. A. Discourse and Manipulation. *Discourse & Society*, Vol. 17(3), 2006. P. 359–383.
4. Sornig K. *Some remarks on linguistic strategies of persuasion*. In: *Language, Power and Ideology*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1989. P. 95–113.
5. Мовні маркери ПСО у воєнному медіадискурсі. *Вісник КІПІ*. Серія Політологія. Соціологія. Право, 2023. URL: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/285604/279622>